

Globalization and Legal Consciousness¹

(โลกาภิวัตน์และนิติสำนึก²)

Professor David M. Engel

Law School, State University of New York at Buffalo (UB), USA.

"กฎหมายอยู่ที่ไหน แล้วเราควรจะไปตรงไหน"

การค้นหากฎหมายในสังคมใดสังคมหนึ่ง อย่างเช่นในประเทศไทย หรืออเมริกา นักศึกษาและอาจารย์ด้านกฎหมายส่วนใหญ่ จะค้นหากฎหมายในตำรากฎหมาย เรียกสั้นๆว่ากฎหมายในหนังสือ (Law in books) หรือว่าเราควรจะไปค้นหากฎหมายในรัฐสภา เพราะว่าเป็นว่าเป็นสถานที่ที่ผลิตกฎหมายออกมา แต่บางคนบอกว่าเราควรค้นหากฎหมายในศาล เพราะศาลเป็นสถานที่ที่ผู้พิพากษาใช้กฎหมายในการตัดสินคดีต่างๆ ในคณะนิติศาสตร์เรามักใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษากฎหมายในหนังสือ ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ รัฐธรรมนูญ พระราชกำหนด รวมทั้งความคิดเห็นของผู้พิพากษา และนักวิชาการด้วย และมักคิดตอบคำถามเอาเองว่า กฎหมายที่แท้จริงนั้นอยู่ในหนังสือ สถาบันทางกฎหมาย และสถาบันทางเมือง

แหล่งที่มาของกฎหมาย

ในการนี้จึงอยากจะกล่าวถึงแหล่งที่จะค้นหากฎหมายได้อีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งที่กฎหมายเข้ามามีบทบาทกับผู้คนในสังคม เช่น ในบ้าน หมู่บ้าน ตลาด ที่ทำงาน รวมทั้งบริเวณข้างถนนด้วย ยกตัวอย่างเช่น หลังจากที่มีพายุ

¹ การบรรยายพิเศษเนื่องในโอกาสเข้ารับนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2553 ณ ห้องประชุมชั้น 2 สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ITSC) วันที่ 21 มกราคม 2554

² การรับรู้กฎหมายในงานวิชาการบางชิ้นใช้คำแปลว่า **นิติสำนึก**

หิมะ เจ้าของบ้านออกมากกว่าหิมะออกจากหน้าบ้านเพื่อให้มีที่จอดรถ และพวกเขาจะโกรธมากถ้ามีใครเอารถมาจอดตรงนั้น เขาจะเอาเก้าอี้มาวางไว้เพื่อไม่ให้ใครมาจอดรถ คุณคงนึกภาพออกว่าเขาจะทำยังไงถ้าคนไม่ทำตามประเพณีนี้ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นอีกที่หนึ่งที่เราจะค้นหากฎหมายได้ แต่ไม่ใช่กฎหมายที่อยู่ในหนังสือ ดังนั้น เราควรจะศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาทั่วไป

นักวิชาการด้านกฎหมายกับสังคมพยายามที่จะตอบคำถามที่ว่า "กฎหมายอยู่ที่ไหน" โดยพิจารณาสิ่งที่ยู่นอกเหนือกฎหมายในหนังสือ การทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านกฎหมาย รวมทั้งสถาบันทางกฎหมายต่างหันไปศึกษากฎหมายในมุมมองกว้างพิจารณาทุกส่วนของสังคม ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา เพราะกฎหมายส่วนมากมีจุดประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองลงโทษหรือป้องปรามคนธรรมดา เป็นสิ่งสำคัญมากที่จะต้องทราบว่ากฎหมายมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นอย่างไร เพราะจะขึ้นอยู่กับคนธรรมดาว่าจะใช้กฎหมายหรือไม่ในการเรียกร้องการใช้สิทธิหรือการปฏิบัติตามข้อบังคับของกฎหมาย จำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าพวกเขาตัดสินใจอย่างไร จะใช้กฎหมายหรือไม่ หรือไม่อยากใช้ หรือเมื่อไหร่ที่เขาไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย ถ้าเราศึกษากฎหมายในหนังสืออย่างเดียว เราจะไม่เข้าใจว่าทำไมกฎหมายมีผลต่อกันในสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน

ตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ ในปี 2463 ประเทศตุรกีมีการปฏิรูประบบกฎหมาย ในขณะนั้นพวกเขาต้องการประมวลกฎหมายครอบครัวใหม่ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมจึงมีคำถามว่า "ทำไมเราจะต้องเสียเวลาเขียนกฎหมายใหม่ขึ้นมา ในเมื่อมันมีกฎหมายที่ดีมากพร้อมอยู่แล้ว สิ่งที่เราจะต้องทำคือนำกฎหมายนั้นมาเรียบเรียงขึ้นใหม่และแปลเป็นภาษาของเราเท่านั้น ประมวลกฎหมายสวิตเซอร์แลนด์เป็นกฎหมายที่ดี ผมต้องการนำมาใช้ทั้งหมด ถ้าต้องถกเถียงกันทุกมาตราว่าอันไหนเหมาะสมก็คงไม่มีวันจบสิ้น เพราะฉะนั้นควรเอา

มาใช้ทั้งหมด ผลก็คือในปี 2463 ตุรกีและสวิสเซอร์แลนด์ มีประมวลกฎหมาย
ครอบครัวที่เหมือนกัน”

แต่เป็นที่น่าสังเกตหรือไม่ว่ากฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศนี้จะมี
ผลเช่นเดียวกัน คำตอบก็คือ ไม่เหมือนกันอย่างแน่นอน เพราะวัฒนธรรมและ
โครงสร้างทางสังคมของทั้ง 2 ประเทศนี้ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ตุรกีมีพลเมือง
มากกว่าสวิสเซอร์แลนด์เกือบ 10 เท่า และมีพื้นที่มากกว่าถึง 20 เท่า ประชากร
ในตุรกีเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่ในสวิสเซอร์แลนด์นับถือ
ศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ตุรกีแบ่งเป็น 2 กลุ่มชาติพันธุ์
คือชาวเติร์ก 80 % และชาวเคิร์ด 20% ส่วนสวิสเซอร์แลนด์มีกลุ่มชาติพันธุ์และ
ภาษาหลากหลาย นอกจากนี้ เศรษฐกิจของทั้ง 2 ประเทศยังต่างกันด้วย ทำให้
มั่นใจว่ากฎหมายครอบครัวของตุรกีจะต่างกับสวิสเซอร์แลนด์อย่างแน่นอน
พฤติกรรมทางกฎหมายของสามี ภรรยา หนี้ความ รวมทั้งผู้พิพากษาของทั้ง 2
ประเทศจะต้องแตกต่างกัน ถ้านักศึกษา นักวิชาการด้านกฎหมาย ศึกษาเพียงแค่
กฎหมายในหนังสือ ประมวลกฎหมาย กฎข้อบังคับต่างๆเท่านั้น ก็สรุปได้ว่า
กฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศนี้ไม่แตกต่างกันเลยซึ่งไม่เป็นจริง

กฎหมายละเมิดของไทย มีประวัติเหมือนกฎหมายครอบครัวของตุรกี
เพราะกฎหมายละเมิดไทยตอนออกมาใหม่ๆ คล้ายกับกฎหมายละเมิดของ
เยอรมัน แต่ถ้ามองอย่างใกล้ชิดแล้วจะเห็นว่าแตกต่างกันหลายอย่าง ผู้พิพากษา
ทนายความของไทยและเยอรมันแต่งตัวไม่เหมือนกันและพูดคนละภาษา ถ้ามอง
ลึกลงไปจะเห็นความแตกต่างด้านศาสนาและวัฒนธรรม การที่ผู้ได้รับบาดเจ็บ
จะตัดสินใจฟ้องคดีละเมิดนั้นมีปัจจัยหลายประการ และเชื่อว่าคดีที่เกี่ยวข้องกับ
การได้รับบาดเจ็บ ในศาลไทยและเยอรมันต่างกันทั้งเนื้อหาสาระและจำนวนคดี
ทำไมประสิทธิผลของกฎหมายจึงต่างกันในสังคมที่ต่างกัน ทั้งๆที่กฎหมายใน
หนังสือเหมือนกันแทบทั้งหมด แต่การอธิบายถึงความแตกต่างนี้ ผู้เขียนบางท่าน
ได้อ้างถึงแนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมทางกฎหมาย (Legal Culture) ซึ่งแนวคิดนี้จะ

เกี่ยวข้องกับรูปแบบของพฤติกรรมและทัศนคติทางสังคมที่มีต่อกฎหมาย ทั้ง 2 สิ่งนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นซึ่งมีในทุกสังคม วัฒนธรรมทางกฎหมาย อันประกอบด้วย

1. ลักษณะของสถาบันทางกฎหมาย เช่น จำนวนและบทบาทของ ทนายความ การแต่งตั้งและควบคุมผู้พิพากษา
2. รูปแบบของพฤติกรรมต่างๆ เช่น อัตราการฟ้องร้อง อัตราจับกุม เป็นต้น
3. แนวคิดกว้างๆของประชาชน เช่น ความคิดเห็นทางสังคม อุดมการณ์ รวมทั้งความนึกคิด

คนส่วนใหญ่กล่าวว่าวัฒนธรรมทางกฎหมายของประเทศต่างๆ มีความแตกต่างกันมาก ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย เยอรมัน ญี่ปุ่น หรืออเมริกา ที่จริงแล้ว วัฒนธรรมทางกฎหมายของแต่ละประเทศไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น เพราะแต่ละประเทศมีวัฒนธรรมและสังคมที่ต่างกัน ดังนั้น วัฒนธรรมทางกฎหมายในจังหวัดเชียงใหม่ แตกต่างไปจากวัฒนธรรมทางกฎหมายในกรุงเทพมหานคร หรือปัตตานี แม้แต่ในเชียงใหม่เองก็ยังมีวัฒนธรรมทางกฎหมายที่แตกต่างไม่ว่าจะเป็นในเมือง หมู่บ้าน ที่ราบสูง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกัน หรือกลุ่มอาชีพที่ต่างกัน เช่น ครู พ่อค้า พนักงานธนาคาร นักธุรกิจหรือชาวนา เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการศึกษากฎหมาย ที่อยู่นอกเหนือจากกฎหมายในหนังสือ แล้วจะพบว่าวัฒนธรรมทางกฎหมายจะมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. มีหลายรูปแบบ เพราะต้องมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆมากมาย ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว
2. วัฒนธรรมทางกฎหมายจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังตัวอย่างเช่น ผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่มีความคิดและพฤติกรรมทางกฎหมายที่แตกต่างไปจาก 30 ปีก่อน ซึ่งเป็นปีที่ผมและอาจารย์จารุวรรณ แฉิงเกิด เริ่มทำการวิจัย ผมจะพูดถึงการเปลี่ยนแปลงที่คาดไม่ถึงถึงในภายหลัง

การรับรู้กฎหมาย หรือ Legal Consciousness (นิตินานิก)

การรับรู้กฎหมายเป็นพาดูหนะในการตีความใหม่ของวัฒนธรรมทางกฎหมายภายใต้สิ่งแวดลอมที่ต่างกัน การรับรู้กฎหมายนั้นไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่นึกถึงกฎหมายเท่านั้น แต่วมถึงกรณีที่เราคิดว่าเขาอาจจะนำกฎหมายใช้ แต่เขาไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย ถ้าต้องการศึกษาถึงการรับรู้กฎหมายในประเทศไทยควรจะทำยังงั้

ผม (David M. Engel) และ อาจารย์จรรวณ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับผู้บาดเจ็บและคดีที่เกี่ยวข้องในจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2518 ระบบการบาดเจ็บกับกฎหมายในสังคมเปรียบเสมือนพีรามิดใหญ่ ฐานของพีรามิดประกอบด้วยอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นทั้งหมดในสังคมนั้น และแต่ละชั้นของพีรามิดประกอบด้วย การปฏิบัติต่างๆของผู้บาดเจ็บ ยกตัวอย่างเช่น การที่ผู้เสียหายติดต่อกับผู้ก่อเหตุ จะอยู่ภายในพีรามิดชั้นใกล้ฐาน ชั้นต่อมาคือการที่พวกเขาได้ปรึกษาหารือกับคนกลางอย่างไม่มีเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชั้นที่สูงขึ้นมาเป็นการที่ได้ไปแจ้งความกับตำรวจ หรือไปปรึกษากับทนายความ ส่วนยอดพีรามิดเป็นกรณีที่ผู้เสียหายไปฟ้องร้องต่อศาล

จะเห็นว่าผู้ที่ได้รับบาดเจ็บส่วนใหญ่ไม่เรียกร้องสิทธิของตนเองเลย สังเกตได้ว่าฐานของพีระมิดกว้างกว่าส่วนยอดหลายเท่า เพราะผู้เสียหายส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการอะไรเลย มีน้อยกรณีขับเคลื่อนจากฐานขึ้นไปถึงยอดของพีรามิด การขับเคลื่อนของกรณี รวมทั้งรูปร่างของพีรามิดขึ้นอยู่กั Legal Culture และ Legal Consciousness แบบไหนของคู่กรณี งานวิจัยที่จังหวัดเชียงใหม่ได้ศึกษาส่วนของพีรามิด 2 ส่วน คือ ส่วนยอดและส่วนฐาน ส่วนยอดของพีรามิดเราทำการศึกษาที่ศาลจังหวัดเชียงใหม่ และค้นหาทุกสำนวนคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับการได้รับบาดเจ็บ และมีการฟ้องร้องกันระหว่างปี 2508-2517 และในช่วงปี 2535-2540 เราได้นับจำนวนคดีและอ่านคดีทั้งหมดอย่างละเอียด ส่วนฐานของพีรามิดได้ศึกษาโดยการสัมภาษณ์ผู้ได้รับบาดเจ็บที่รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ผู้ที่

เราสัมภาษณ์ประกอบด้วย ผู้ที่มีการรับรู้กฎหมายค่อนข้างสูง รวมทั้งผู้ที่ไม่ได้นึกถึงกฎหมายและไม่คิดที่จะปรึกษาทนายความเกี่ยวกับการบาดเจ็บ เราสัมภาษณ์หลายเรื่อง เช่น ประวัติส่วนตัว ความเชื่อ ประสบการณ์ ทศนคติที่มีต่อกฎหมาย และความยุติธรรม และให้เขาเล่าเรื่องการบาดเจ็บด้วย เช่น สาเหตุเกิดจากอะไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ และคิดว่าควรจะทำอย่างไรต่อไป นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์บุคคลหลายอาชีพในเชียงใหม่ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่บริษัทประกัน อัยการ ผู้พิพากษา ทนายความ คนทอง แพทย์ เจ้าพนักงานของทางราชการ และ นักวิชาการ เป็นต้น

จุดประสงค์หลักในการศึกษาวิจัย คือ การวัดความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางกฎหมาย และการรับรู้กฎหมายในจังหวัดเชียงใหม่ ครั้งแรก (พ.ศ. 2508-2517) และครั้งหลัง (พ.ศ.2535-2540) ช่วงระยะเวลาระหว่างการศึกษานี้ 2 ครั้งนี้สำคัญมาก เพราะเป็นช่วงที่เราเรียกว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) โลกาภิวัตน์มีหลายความหมาย แต่ความหมายที่สำคัญที่สุดคือการย่อโลกและการที่ผู้คนได้รับรู้ถึงเรื่องราวทั้งหมดในโลกใบนี้ นอกจากนี้คำว่า โลกาภิวัตน์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเพียงเรื่องเศรษฐกิจเรื่องการเงินเท่านั้น แต่รวมถึงเรื่องการเมือง เทคโนโลยี และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในประเทศต่างๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่สำคัญของโลกาภิวัตน์ คือการเชื่อมโยงระหว่างผู้คน ชุมชนและความคิดต่างๆที่เกิดขึ้นทั่วโลกในขณะนั้น

โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดผลอะไรต่อวัฒนธรรมทางกฎหมาย และการรับรู้กฎหมาย คนส่วนใหญ่คิดว่าโลกาภิวัตน์มีส่วนทำให้ผู้คนเคารพและเชื่อมั่นในกฎหมาย และยังเชื่อว่าโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการตื่นตัวเรื่องสิทธิ และพร้อมที่จะใช้กฎหมายในการเรียกร้องความยุติธรรม จังหวัดเชียงใหม่เป็นที่ที่เหมาะสมในการพิสูจน์ทฤษฎีนี้ เพราะเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลต่างๆจากทั่วโลก ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ประชากร เทคโนโลยี และสื่อต่างๆ โลกาภิวัตน์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงระหว่างการ

วิจัยครั้งแรกและครั้งที่สอง แต่จะเป็นไปได้ไหมว่าโลกาภิวัตน์มีผลต่อการรับรู้กฎหมายของผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่ พวกเขาจะรับรู้ถึงสิทธิและจะใช้กฎหมายมากกว่าในอดีตหรือไม่ เราได้เชื่อมโยงคำถามนี้ไปถึงเรื่องบาดเจ็บ และแปลกใจมากที่โลกาภิวัตน์มีผลต่อการรับรู้กฎหมายในเชียงใหม่ต่างจากที่คาดไว้ เราคิดว่าจะมีการใช้กฎหมายมากขึ้นแต่กลับพบว่าผู้คนในสมัยนี้รับรู้กฎหมายและใช้สิทธิทางกฎหมายน้อยลงกว่าเดิม มีแนวโน้มที่จะมองกฎหมายในแง่ลบและไม่ใช้กฎหมายเลยด้วย

ผลของการวิจัย สามารถสรุปได้โดยการตั้งคำถามต่อไปนี้ สมมติว่าคุณได้มีโอกาสคุยกับผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากการประมาทเดินเลื้อยของตนเอง คุณคิดว่าเขาจะบอกว่าสาเหตุของการบาดเจ็บเป็นอะไร จะพูดถึงความรับผิดชอบของคนที่เป็ต้นเหตุอย่างไร และคิดว่าเขาควรจะทำอย่างไรต่อไป จะใช้กฎหมายในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือไม่ จะปรึกษาทนายความหรือไม่ และจะฟ้องร้องคดีหรือไม่ การสัมภาษณ์ผู้ได้รับบาดเจ็บน่าสนใจมาก ตัวอย่างเช่น ประมาณปี 2553 ช่วงที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟู มีผู้ให้สัมภาษณ์ชื่ออินตา ทำงานในโรงงานทำกล่องกระดาษใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ โดยมีหน้าที่ใช้เครื่องจักรเย็บกล่องกระดาษ ซึ่งเป็นงานที่ค่อนข้างอันตรายและได้ค่าจ้างเพียงวันละ 144 บาท เครื่องจักรมีข้อบกพร่อง ทำงานไม่ปกติ คนงานหลายๆคนก็เคยได้รับบาดเจ็บจากเครื่องนี้มาแล้ว วันหนึ่งขณะที่ทำงานอยู่ มือของอินตาก็ติดลงไปในเรื่องและได้รับบาดเจ็บอย่างมาก

ในฐานะที่เป็นนักกฎหมาย เราอาจคิดว่านายจ้างหรือผู้ผลิตเครื่องนั้นจะต้องรับผิดชอบเรื่องบาดเจ็บของอินตาโดยการชดเชยค่าเสียหายให้เขา แต่อินตาลกลับไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย อินตาไม่ได้โทษนายจ้างว่าประมาทเดินเลื้อย หรือเห็นแก่ตัวที่ให้คนงานใช้เครื่องจักรที่เก่าและอันตราย ไม่ได้โทษผู้ผลิตเครื่องจักร อินตาไม่ได้ปรึกษาทนายความ แต่เขาและครอบครัวกลับไปปรึกษาคนทรงและพระสงฆ์ เราสรุปได้ว่าสาเหตุการบาดเจ็บของอินตามี 2 ประการ คือ ผีและกรรม

เขาเล่าให้ฟังว่ามีวันหนึ่งก่อนที่เกิดอุบัติเหตุ ขณะขี่รถจักรยานไปทำงาน ระหว่างทางเขาหยุดรถดูอุบัติเหตุที่ข้างถนนและเห็นศพผู้ชายคอหัก อินทารู้ดีว่าที่ตรงนั้นมีผีตายโหงอยู่จะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งเขาเชื่อว่าบริเวณนี้อันตรายและมีผีสิง หลังจากวันนั้นทุกครั้งที่เขาขี่รถผ่านบริเวณนี้ เขาจะคิดถึงศพนั้น 5 เดือนต่อมาอินทาสอบอุบัติเหตุในโรงงาน คนทรงบอกแม่ของอินทาว่า ผีตายโหงทำให้อินทาบาดเจ็บเพราะเขาเปิดโอกาสให้ผีเข้ามาทำให้จิตใจอ่อนแอ และคอยโอกาสที่จะทำร้ายอินทา ในที่สุดวันหนึ่งขณะที่อินทากำลังทำงานอยู่ ก็รู้สึกว่ามีมือมาลากที่ไหล่ทำให้แขนเขาเ็นออกไป และมือของเขาก็ตกลงไปในเครื่องจักรและถูกกดทับ อินทาเชื่อตามที่คนทรงบอกเพราะรู้สึกว่ามีผีอยู่ตอนเกิดอุบัติเหตุ หลังจากที่เขาทำพิธีเซ่นไหว้ผีแขนของเขาก็หายบวม อันเป็นการพิสูจน์ว่าผีทำให้เขาบาดเจ็บ ผู้ที่เรากลัสมหาชนส่วนใหญ่มักเชื่อว่าผีตายโหงเป็นสาเหตุให้บาดเจ็บ เมื่อมีการตายโหงเกิดขึ้นวิญญาณคนตายจะสิงอยู่ตรงนั้น ทำให้คนมาตายแทนเพื่อวิญญาณจะได้ไปเกิดใหม่ นอกเสียจากจะทำพิธีเซ่นไหว้ในที่ตรงนั้นก่อน ไม่น่าแปลกใจเลยที่เขาเชื่อว่าผีตายโหงทำให้ได้รับบาดเจ็บ

แต่ทำไมผีถึงได้เลือกอินทาแทนที่จะเลือกคนอื่นๆที่ขับผ่านจุดอุบัติเหตุ อินทาบอกว่าสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ กรรม เขาบอกว่าไม่ได้เข้าวัดทำบุญ หรือทำความดีอะไรเลยทำให้ดวงตก เวลาที่ดวงตกไม่มีอะไรปกป้องคุ้มครองเขา ทำยที่สุดอินทายอมรับว่าตัวเองเป็นสาเหตุทำให้เกิดการบาดเจ็บขึ้น คำอธิบายของอินทาชี้ให้เห็นว่าเขาไม่ได้คิดว่าอุบัติเหตุเป็นผลมาจากการผิดพลาดของใคร การบาดเจ็บนี้ทำให้เขาเสียเงินมาก แม้ว่าประกันสังคมจะจ่ายค่ารักษาเยียวยาให้ ในขณะที่พักฟื้นก็ได้รับเงินเดือนเพียงครึ่งเดียวและอาจไม่มีโอกาสกลับไปทำงานอีก นอกจากนี้เขายังไม่ได้รับค่าชดเชยต่อความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานที่ได้รับจากการบาดเจ็บด้วย

ตามกฎหมายละเมิด อินทามีสิทธิที่จะได้รับค่าชดเชยหรือน้อยกว่าก็
สามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้อย่างสมเหตุสมผล แต่เขาไม่ได้นึกถึงกฎหมาย
เลย แต่คิดว่านายจ้างได้ดูแลอย่างดี และเชื่อว่าอุบัติเหตุเกิดขึ้นเพราะความผิด
ของตัวเอง เขาคิดว่าถ้าได้ทำการเช่นไหว้ผีตนนั้น หรือทำบุญก็จะช่วยสะเดาะ
เคราะห์และจะไม่เกิดอุบัติเหตุ ถ้าเรียกร้องค่าชดเชยจากผู้ผลิตเครื่องจักร จาก
นายจ้าง หรือจากใครก็ตาม อาจเป็นการสร้างกรรมขึ้นและจะทำให้เขาหรือคนใน
ครอบครัวได้รับเคราะห์กรรมมากกว่านี้ก็ได้

เรื่องราวของอินทาก็เหมือนกับผู้บาดเจ็บคนอื่น ส่วนใหญ่มักจะอธิบาย
ว่า ที่ได้รับบาดเจ็บนั้นเป็นความผิดของตนเอง อาจเป็นเคราะห์กรรม ไม่เชื่อลาง
สังหรณ์เลยไม่หาวิธีป้องกันผี หรือลบล้างเจ้าที่ซึ่งทำให้เจ้าที่โกรธ เขาโทษว่าฝ่าย
หนึ่งประมาทและกิริยาที่โหดของตัวเองก็ประมาทด้วย ผู้ให้สัมภาษณ์พูดถึงความ
ประมาทว่าทั้ง 2 ฝ่ายควรมีสติอยู่เสมอ ถ้ามีสติแล้วเราจะหลีกเลี่ยงความ
ประมาทของคนอื่นได้ เขาอาจหลีกเลี่ยงอุบัติเหตุได้ถ้าระวังมากกว่านี้ เมื่อคิดถึง
เรื่องอุบัติเหตุในทำนองนี้ ทำให้ดูเหมือนว่าผู้ได้รับบาดเจ็บเป็นสาเหตุของ
อันตรายที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ทั้งๆที่อีกฝ่ายหนึ่งประมาท ถึงแม้ว่าผู้บาดเจ็บจะโทษ
ตัวเองแต่เชื่อว่าคนที่ทำให้บาดเจ็บจะต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วย เขาไม่พอใจถ้า
อีกฝ่ายหนึ่งไม่ขอโทษ ไม่มาเยี่ยมที่โรงพยาบาลไม่ ทำพิธีเรียกขวัญและไม่ได้
จ่ายเงินค่าทำขวัญ ผู้บาดเจ็บคิดว่ามันไม่ยุติธรรมแต่ไม่รู้ว่าจะบังคับอีกฝ่ายหนึ่ง
ได้อย่างไร เขาไม่คิดว่ากฎหมายจะช่วยเขาได้ และยังคิดว่าการใช้กฎหมายบังคับขัด
กับความเชื่อทางพุทธ ผู้ให้สัมภาษณ์คนหนึ่งพูดถึงศาสนาพุทธและ กฎหมายว่า

“คนภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นคนใจบุญ ถ้าโชครชะตากำหนดให้มีสิ่ง
ไม่ดีเกิดขึ้น ก็จะไม่ทำอะไรเท่าไร ครูบาอาจารย์ปลูกฝังมาแต่ เด็กให้
เชื่อแบบนี้ ศาสนาพุทธสอนให้เราทำแต่ความดีและเราก็จำคำสอนนี้ไว้
ตลอดเวลา ซึ่งช่วยให้สังคมของเราเป็นแบบนี้”

ผู้ให้สัมภาษณ์เชื่อว่าศาสนาสมัยนี้อยู่ตรงข้ามกับการใช้กฎหมาย เมื่อเราพิจารณาบริเวณส่วนยอดของพีรามิด จะพบว่าในศาลจังหวัดเชียงใหม่มีคดีบาดเจ็บที่ผ่านการฟ้องร้องจำนวนน้อยมาก จากปี 2535-2540 มีเพียง 11 คดีต่อปี เท่านั้น ทั้งๆ ที่ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้นมีมากกว่า 1,300,000 คน นับว่าคดีน้อยมากจริงๆ ถ้าสรุปว่าวัฒนธรรมล้านนาต่อต้านการใช้กฎหมายในคดีบาดเจ็บตลอดมาจะถูกหรือไม่ ผมคิดว่าไม่ถูก ผลการวิจัยของเราแสดงให้เห็นว่าโลกาภิวัตน์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้กฎหมายของคนล้านนา

ความแตกต่างที่พบในช่วงเวลาระหว่างก่อนและหลังยุคโลกาภิวัตน์ การวิจัยดังกล่าวเริ่มในปี 2518 ก่อนที่โลกาภิวัตน์จะทำให้เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมล้านนาเปลี่ยนไปอย่างมาก ก่อนโลกาภิวัตน์ กฎหมายในหนังสือกับกฎหมายประเพณีซึ่งชาวบ้านยอมรับมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี แม้ว่าจะหาความเชื่อมโยงไม่เจอในกฎหมายในหนังสือ แต่เมื่ออ่านในสำนวนคดีและสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าความสัมพันธ์นั้นมีจริง หลังจากการประกาศใช้กฎหมายละเมิดฉบับ พ.ศ.2478 ยังมีการใกล้เคียงระดับหมู่บ้านในล้านนาต่อไปอีกหลายปี แม้ในปี 2518 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคนทรงยังมีบทบาทสำคัญอยู่ พุทธศาสนาและการนับถือผีเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายประเพณี ชาวบ้านเชื่อว่าคนที่ทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บ ทำผิดต่อผีที่คุ้มครองดูแลหมู่บ้าน ถ้าผู้กระทำผิดไม่จ่ายค่าเสียหายหรือทำพิธีตามประเพณี จะทำให้คนทั้งหมู่บ้านเป็นอันตราย เพราะผีบ้านผีเรือนไม่พอใจ ชาวบ้านไม่คิดว่าการเรียกร้องค่าเสียหายขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาพุทธ เพราะผู้บาดเจ็บไม่ได้ทำเพื่อตัวเอง แต่เป็นการทำเพื่อทุกคนในหมู่บ้าน ที่จริงแล้วคนอื่นๆ ในหมู่บ้านก็ต้องการจะเน้นให้มีการเยียวยาที่เหมาะสม เพื่อให้หมู่บ้านกลับเป็นปกติ และป้องกันไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นอีก

สมัยก่อนชาวบ้านทำอย่างไรถ้าคนที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บไม่ยอมทำตามประเพณี ไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหาย วิธีหนึ่งก็คือการฟ้องร้องคดีต่อศาลซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ในปี 2518 มีคดีบาดเจ็บไม่มากนักในศาลจังหวัดเชียงใหม่ แต่

ก็ยิ่งมากกว่าใน 25 ปีต่อมา จริงๆ แล้วหลังยุคโลกาภิวัตน์น่าจะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นมากกว่าหลายเท่า เพราะประชากรเพิ่มมากขึ้น รถยนต์ และรถเครื่อง (มอเตอร์ไซด์) เพิ่มมากขึ้น 80 เท่า มีเครื่องจักรอันตรายและผลิตภัณฑ์อันตรายมากขึ้น ดังนั้น การฟ้องร้องคดีก็น่าจะมากขึ้นด้วย แต่ตรงกันข้าม กลับพบว่า อัตราจำนวนฟ้องร้องต่อจำนวนการบาดเจ็บลดลงมาก แสดงว่าหลังยุคโลกาภิวัตน์คนที่ได้รับบาดเจ็บมีแนวโน้มที่จะฟ้องร้องคดีในศาลน้อยลง ก่อนยุคโลกาภิวัตน์ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายที่บังคับให้คนทำตามกฎหมายประเพณี ถ้าไม่มีการเยียวยาในระดับหมู่บ้านก็จะไปฟ้องร้องศาล บังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามประเพณี การตกลงในศาลบางครั้งวัดด้วยการที่ผู้กระทำความผิดต้องจ่ายตามประเพณีของหมู่บ้านไม่ใช่ตามข้อบังคับของกฎหมายในหนังสือและเมื่อผู้เสียหายได้รับการเยียวยาตามประเพณีเขาก็จะไปถอนฟ้อง ฉะนั้น การฟ้องร้องคดีต่อศาลไม่ได้ขัดกับศาสนาหรือหลักประเพณี ชาวบ้านมองศาลในฐานะที่ช่วยให้ทั้ง 2 ฝ่ายทำตามประเพณีของหมู่บ้าน

หลังยุคโลกาภิวัตน์ กฎหมายประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการได้รับบาดเจ็บอ่อนแรงลงมาก จนแทบจะไม่ได้ใช้อีกเลย ผู้ให้สัมภาษณ์มักจะบอกว่าจำประเพณีไม่ได้แล้ว พวกเขาได้ย้ายออกจากหมู่บ้านมานาน และได้เข้าไปร่วมทำพิธีในหมู่บ้าน หลายคนก็รู้สึกเสียใจที่การนับถือผีและประเพณีไม่มีบทบาทและความสำคัญในชีวิตเขาอีกต่อไป ยกตัวอย่างเช่น

บัญชา คนทำสวนในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเล่าว่า

“สมัยก่อนชาวบ้านเชื่อเรื่องผีบ้าน ผีเรือน และผีประจำ หมู่บ้านกันมาก จะทำอะไรสักอย่างจะต้องนึกถึงผีบ้านผีเรือน ก่อน ผีจะเฝ้าดูอยู่ตลอดเวลา ทุกคนนับถือผีเหล่านี้ แต่สมัยนี้ไม่มี การบูชาผี ผมกลัวว่าจะไม่มีใครสืบทอดความเชื่อต่อไป และ ประเพณีก็จะค่อยๆ หายไป”

สายคำ ข้าราชการธุรการแห่งหนึ่ง เล่าเรื่องทำนองเดียวกันว่า
“ถ้าเราทำตามประเพณีเก่าแก่นี้ได้มันก็เป็นสิ่งที่ดี แต่เดี๋ยวนี้ เราก็
ไม่รู้ว่าจะทำยังไง เพราะว่าเมื่อเราได้รับสิ่งใหม่ๆ เข้ามา สิ่งเก่าๆ
ก็หายไป ฉันชอบเรื่องประเพณีเก่าแก่มาแต่ฉันก็ไม่ได้ดีพอที่จะทำต่อ
ได้”

หลังจากที่ได้รับบาดเจ็บแล้วผู้ให้สัมภาษณ์ ไม่ได้นึกถึงกฎหมาย
ประเพณีเลย และก็ไม่ได้เรียกร้องอะไรจากอีกฝ่ายหนึ่งด้วย แต่พวกเขาตัดสินใจ
ทำในสิ่งที่คิดว่าดีที่สุดคือ ทำตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ การไม่เห็นแก่ตัว
การให้อภัย การฝึกฝนที่จะมีใจกว้างขวาง และมีอุเบกขา

ช่วงก่อนโลกาภิวัตน์คำสอนของพุทธศาสนาดั้งเดิม ทำให้เกิดการ
เยียวยาความเสียหายในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บอยู่เสมอ ผู้ได้รับบาดเจ็บเชื่อว่า
หลังจากที่มีการบาดเจ็บ ฆีและลูกบ้านทั้งหลายต้องการการเยียวยาและพิธีกรรม
ที่เหมาะสม แต่หลังยุคโลกาภิวัตน์การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีในหมู่บ้าน
หายไป ผู้ได้รับบาดเจ็บเริ่มพูดถึงพุทธศาสนาในมุมที่ต่างออกไป ไม่มีการอ้างถึง
ฆีประจำหมู่บ้านเลย ตามความเข้าใจเรื่องพุทธศาสนาสมัยใหม่ การฟ้องคดีหรือ
เรียกร้องค่าเสียหายเป็นการก่อกรรมชั่วเพิ่มขึ้นซึ่งจะเป็นเหตุให้ประสบเคราะห์
กรรมและความทุกข์ทรมานทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การใช้สิทธิทางกฎหมาย
อาจทำให้เขาหรือสมาชิกในครอบครัวได้รับอันตราย เขาคิดว่าควรให้อภัยและ
ปล่อยวางจะดีกว่า และเชื่อว่าศาสนาพุทธกับข้อบังคับของกฎหมายอยู่ในทิศทาง
ที่ตรงข้ามกัน กรรมชั่วก่อให้เกิดการบาดเจ็บ แต่ในที่สุดกฎแห่งกรรมก็จะ
ตอบสนองต่อผู้ที่ทำให้เราบาดเจ็บเช่นกัน ผู้ให้สัมภาษณ์ถือว่าความเชื่อทาง
ศาสนาสำคัญมากแต่ก็ไม่พอใจที่เขาเสียหายและไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอ
เขารู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม แม้จะเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมว่าจะช่วยให้ได้รับ
ความเป็นธรรมในที่สุด เขาไม่พอใจที่ไม่เห็นหนทางที่จะได้รับค่าชดเชยเท่าที่ควร
สายคำบอกว่า “ทุกวันนี้ไม่มีทางต่อสู้ แต่ฉันคิดว่ามันน่าจะมีทาง ฉันยังหาไม่เจอ

และยังมองไม่เห็น” ทิพาซึ่งเป็นชาวสวนบอกเราว่า “ฉันไม่รู้ว่าจะทำยังไง อยู่ไปอย่างนี้สักวันหนึ่งฉันจะได้รับความเป็นธรรมเอง ฉันคิดอย่างนี้สักวันคงจะได้ จะทำไปเรื่อยๆ ตั้งแต่ฉันเกิดมา ตั้งแต่เป็นเด็กฉันทำสวนทำไร่ ฉันไม่รู้จะทำอะไรอย่างอื่น ไม่มีความรู้อะไร ฉันทำอะไรไม่ได้” โลกาภิวัตน์ทำให้สังคมไทยรวมทั้งเชียงใหม่เปลี่ยนไปอย่างมาก จะอ้างว่าโลกาภิวัตน์ทำให้คนเชียงใหม่มีการรับรู้กฎหมายเพิ่มมากขึ้นถูกต้องหรือไม่ คนเชียงใหม่เชื่อเรื่องการใช้สิทธิทางกฎหมายเพิ่มขึ้นหรือไม่เวลาเขาต้องการเรียกร้องค่าเสียหาย

ผลการวิจัยเรื่องการบาดเจ็บช่วยตอบคำถาม 2 ข้อนี้ว่าไม่ เราแปลกใจมากที่พบว่าคนธรรมดาทั่วไป คิดถึงเรื่องสิทธิทางกฎหมายน้อยลงกว่าแต่ก่อนเสียอีก ตอนเริ่มบรรยายวันนี้ผมตั้งคำถามว่ากฎหมายอยู่ที่ไหน และแนะว่าไม่ควรหามกฎหมายในหนังสืออย่างเดียว ทุกคนรู้ว่่านักกฎหมายควรเป็นผู้เชี่ยวชาญรอบรู้กฎหมายและตีความกฎหมายที่อยู่ในหนังสือ แต่นักกฎหมายยังต้องฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน อย่างอินตา บัญชา สายคำ และทิพาด้วย เมื่อฟังเรื่องที่เขาเล่า เราเข้าใจว่าเขาหามกฎหมายไม่เจอเหมือนกัน ในสมัยโลกาภิวัตน์การที่กฎหมายหายไปอาจมีความสำคัญมากกว่าการที่กฎหมายมีตัวตนอยู่และที่คัญอย่างยิ่งคือคนเดี๋ยวนี้นี้เชื่อว่าศาสนาและกฎหมายต่อต้านกันแทนที่จะสนับสนุนร่วมมือกัน แม้เราจะอยู่ในยุคสิทธิมนุษยชนคนอาจคิดว่าการที่จะใช้สิทธิทางกฎหมายเป็นการผิดศีลธรรม นี่เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญในสังคมโลกรวมถึงไทย อเมริกาและประเทศอื่นๆทั่วโลกที่อยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ ในฐานะนักกฎหมายที่ต้องการเผยแพร่หลักกฎหมาย เราต้องตระหนักถึงปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น และหาทางร่วมมือกับคนธรรมดาเพื่อหาคำตอบที่เขายอมรับได้

